

Fabra i la tradició de la llengua comuna: la construcció d'un discurs

JOSEP M. BERNAL

L'obra de Pompeu Fabra pot ser analitzada en el marc teòric de la planificació lingüística, entesa aquesta com el conjunt d'accions destinades a transformar, en un context de canvi social, la situació lingüística d'un grup humà. Pel que fa al català, l'objectiu de Fabra no era sinó la configuració d'una llengua literària (ara en diríem estàndard) en el context social de la Catalunya autònoma, primer de la Mancomunitat i, més endavant, de la Generalitat. Fent servir els termes consagrats per la planificació lingüística, la reforma fabriana va implicar intervencions en el *corpus* (codificació ortogràfica, gramatical, etc.) i en l'*estatus* (la introducció de la llengua literària en diversos àmbits d'ús). La feina, però, no s'acabava aquí.

Al seu llibre *Traditionen des Sprechens* la romanista Brigitte Schlieben-Lange (1983, p. 115-116) explica que els parlants d'una llengua posseeixen una sèrie de coneixements sobre aquesta. Són capaços, per exemple, d'identificar la varietat amb més prestigi social i de reconèixer els grups de població que fan servir les diverses varietats. Aquests coneixements (Schlieben-Lange els anomena *Wissens-traditionen*) no deriven directament de la pròpia experiència dels parlants, sinó d'uns discursos elaborats històricament que actuen com a transmissors i que poden ser alterats i corregits en competència amb d'altres. Sens dubte, una de les aportacions fonamentals del treball de Schlieben-Lange és haver-nos mostrat que la vida social de les llengües no es pot analitzar sense tenir presents les tradicions de coneixement lingüístic que posseeixen els parlants; sense comptar, en definitiva, amb allò que els parlants saben, o consideren sabut, sobre la seva llengua.

La planificació lingüística, en concret l'estandardització, és també una planificació de les tradicions de coneixement de què parla Schlieben-Lange. La implantació d'una llengua literària en el si d'una comunitat és un procés que introdueix transformacions significatives en la relació que aquesta comunitat manté amb la seva llengua i també amb altres; introdueix, en altres paraules, canvis en

la percepció de la realitat lingüística pròpia i de l'entorn. Schlieben-Lange ha mostrat en diversos treballs les dimensions d'aquest procés a França, on, després de la Revolució de 1789, la varietat codificada i elaborada al segle XVII va ser alçada a la categoria de llengua nacional i va esdevenir l'expressió d'un ordre social que, alhora, implicava un ordre lingüístic: una jerarquització lingüística de l'Estat francès per la qual altres llengües passaven a ser considerades inferiors i, en darrer terme, eren condemnades a desaparèixer (Schlieben-Lange, 1987, 1996). S'inculcava així en els parlants, i amb un èxit més que considerable, una nova concepció de l'espai lingüístic francès dividit bàsicament en dues categories: la llengua nacional i els *patois*.

L'estandardització, com a activitat generadora de noves *tradicions del parlar*, es fa especialment evident en els casos de llengües subordinades. La tasca del planificador és també la de construir noves *tradicions del parlar* mitjançant un discurs que fonamenti i legitimi l'ordre lingüístic que es disposa a establir. Bona part de l'activitat de Fabra pot ser entesa en aquest marc. La primera *Wissenstradition* de què s'ocupà va ser l'autonomia del català com a llengua romànica; és a dir, la seva condició de *llengua*, no de *dialecte*. Amb el suport teòric de la ciència lingüística, Fabra va atacar l'opció de la llengua anomenada *acadèmica* i va defensar el caràcter autònom del català en el conjunt dels parlars romànics (Murgades, 1996, p. 33-35). És cert que Fabra no va ser l'únic, ni el primer, a ocupar-se d'aquest assumpte. Aquí, però, no volem estudiar la seva contribució a l'elucidació d'aquesta i d'altres qüestions de què parlarem a continuació, sinó analitzar molt breument el seu esforç constant per *institucionalitzar* entre els parlants determinades idees entorn de la llengua, i mostrar que aquest esforç forma part indissociable de la seva tasca. Així, per exemple, l'any 1920 Fabra va retreure a un lector de les *Converses filològiques* el fet que, en un escrit que li havia adreçat aquesta persona, es referís a la llengua catalana amb la denominació «dialecte català» (Fabra, 1983, p. 198).

Fabra també va haver d'usar les seves habilitats com a divulgador i polemista a propòsit d'una altra qüestió especialment important: la pretensió que la llengua literària moderna, la varietat sorgida del procés de reforma, funcionés com a llengua estàndard, com a llengua comuna. El català podia aspirar a ser una llengua nacional perquè era una llengua romànica més. Però, amb quin dret, amb quina legitimitat, la varietat literària codificada per Fabra aspirava a ser aquesta llengua nacional, la llengua, al cap i a la fi, comuna? De fet, la tasca de Fabra implicava, com a França, la introducció d'una nova jerarquització en el domini lingüístic català: d'una banda, el català literari; d'una altra, els dialectes. En aquest sentit, Fabra va anar bastint al llarg de la seva obra el que podem anomenar una *tradició de coneixement* entorn de la nova llengua comuna, presentant-la com un instrument lingüístic legítim i clarament diferenciat d'altres varietats per la seva superioritat.

Dos dels factors que permeten d'identificar una varietat estàndard són, primer, la relació de superioritat envers un sistema de dialectes i, segon, la relació d'igualtat amb altres estàndards (Joseph, 1987, p. 6). Fabra sabia que la codificació i l'estandardització d'una llengua comuna al si de la comunitat catalanoparlant generaria una nova relació de caràcter jeràrquic entre la llengua literària, referencial i prestigiada, i els dialectes, mancats d'aquestes característiques. I, tal com veurem més endavant, el discurs de l'antifabrisme anava encaminat precisament a combatre aquesta jerarquització; a combatre, en conseqüència, la *Wissens-tradition* que Fabra mirava d'establir entorn de la llengua comuna sorgida de la seva labor. Els contraris a la reforma van construir un discurs oposat, una altra tradició de coneixement, segons el qual les distintes varietats de la llengua catalana havien de ser iguals entre si i cap d'elles no podia gaudir de superioritat respecte de les altres.

Fabra va elaborar el discurs legitimador de la llengua literària entorn de dos eixos que podem descriure com a diacrònic i sincrònic, respectivament. Pel que fa al diacrònic, Fabra sempre va subratllar la connexió entre la llengua literària moderna i la llengua medieval. La seva tasca havia de ser considerada com la restitució de l'ordre lingüístic català durant l'època medieval.

L'any 1907 Fabra va publicar un article especialment important, «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari», on plantejava l'abast de la seva futura obra després d'haver realitzat un clar diagnòstic de la situació contemporània del català. Tot seguit es preguntava com seria possible establir una llengua literària sense traïr les diverses varietats dialectals. Recolzar el català literari en l'oralitat feia inevitable, segons ell, «l'adopció d'un dels dialectes catalans actuals», però això generaria la reacció contrària dels qui pensaven que, d'aquesta manera, s'arribaria a una uniformitat presidida pel barceloní. Per tal d'evitar aquests recels, Fabra (1907, p. 369) va argumentar aleshores la necessitat de basar la llengua escrita en el parlar de la gent més culta. Conscient, però, de la impossibilitat d'apel·lar a una classe de parlants (la llengua d'una acadèmia, d'un grup social), va fonamentar la configuració del català literari modern en una unitat primigènia, medieval, gràcies a la qual la seva intervenció reeixiria. Fabra va destacar constantment el caràcter unitari del català medieval, en contrast amb la diversitat dialectal i el caire multiforme de la llengua escrita moderna. Es dotava així d'una perspectiva històrica mitjançant la qual la seva intervenció era presentada no com una innovació, sinó com la reimplantació d'un ordre previ: el català literari que hauria derivat del medieval si no s'hi haguessin interposat uns segles marcats per la decadència i la fragmentació dialectal de la llengua escrita. Aquesta idea ja es troba en la que havia de ser inicialment la seva intervenció en el congrés de 1906, en una carta adreçada a Massó i Torrents (Lamuela i Murgades, 1984, p. 225).

L'any 1919, un cop publicades l'ortografia (1913) i la primera gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalana (IEC) (1918), Fabra va apuntar més clarament aquesta idea en l'article «Els dialectes catalans i la llengua literària». En aquest text situava en un segon terme la preeminència del català de Barcelona i destacava la relació de la llengua literària moderna amb el català medieval, presentat com una etapa ideal de la llengua escrita en la qual «traspuaven a penes les varietats dialectals, llavors existents com ara» (Fabra, 1984 [1919], p. 184). Deu anys més tard va recalcar aquesta idea: «Els catalans, en iniciar-se la decadència literària, posseïem una llengua homogènia» (Fabra, 1984 [1929], p. 193). En nom de la unitat primigènia, Fabra assenyalà que no s'havia de tenir por de donar preeminència a un determinat dialecte, i el resultat de l'obra de depuració seria sempre el mateix independentment del dialecte escollit. Aquestes afirmacions s'expliquen més des d'una perspectiva ideològica que no pas lingüística, com ja va posar de manifest Lluís Aracil en preguntar-se «quines consideracions oportunistes van decidir Fabra a disfressar i estultificar tan ineptament el sentit del seu propi treball» (Aracil, 1983, p. 79). Molt probablement, Fabra va idealitzar la llengua medieval com una mena de protollengua, d'*Ursprache*, que podria contrarestar les reaccions contràries a la selecció d'un determinat dialecte. D'aquesta manera bastia un discurs legitimador des d'una perspectiva diacrònica: la llengua literària moderna no era sinó l'hereva directa de la llengua medieval, i això calia que tots els catalans ho tinguessin ben present.

L'antifabrisme pot ser analitzat com un discurs alternatiu al de Fabra pel que fa a la *Wissenstradition* de la llengua comuna. Figures com ara Josep Calveras, Ramon Miquel i Planas, Jaume Collell i mossèn Alcover criticaren durament la relació jeràrquica que la reforma establia entre la *llengua catalana*, la literària, i els *dialectes*: «Però és una usurpació injustificada», escriu Calveras (1925, p. 25), «que el llenguatge literari surti fora del seu camp a invadir tota la producció escrita, negant el dret de tota escriptura al llenguatge popular i a les varietats dialectals». Allò que no acceptaven aquests autors era el nou ordre lingüístic imposat per Fabra, i no és casual que el 1918, quan Alcover abandonà l'IEC i Miquel i Planas publicà el seu al·legat contra la reforma lingüística, Fabra reiterés en el discurs dels Jocs Florals d'aquell any (publicat parcialment amb el títol «Filòlegs i poetes») l'estatus sociolingüísticament superior de la nova llengua literària i la seva necessària uniformitat. El Mestre destacava que la llengua literària era «filla d'un llarg i acurat treball de selecció i de fixació», i els catalans, a propòsit de la llengua medieval, «tinguérem la nostra llengua nacional, on traspuaven a penes les diferències dialectals de la llengua parlada» (Fabra, 1932 [1918], p. 68). Un any després, a l'article «Els dialectes catalans i la llengua literària», Fabra va declarar el seu respecte envers les variants dialectals, però també va assenyalar que «tots els nostres esforços han d'endreçar-se a aconseguir la més gran uniformitat possible de la llengua literària» (Fabra, 1984 [1919]), p. 185).

La legitimació diacrònica de la llengua literària va anar acompanyada d'una legitimació sincrònica en la qual es destacava la centralitat de la ciutat de Barcelona en l'elaboració del modern català literari. Ja en els seus inicis com a lingüista, en l'*Ensayo de gramática de catalán moderno*, Fabra va descriure el parlar de Barcelona com el que s'emprava a tot Catalunya, amb petites excepcions a les províncies de Lleida i Tarragona (Fabra, 1891, p. 5). Posteriorment, va fer front a tots els que es mostraven contraris a la preeminència del parlar de Barcelona en la configuració de la llengua comuna, per exemple en l'article sobre el diftong francès *oi* (Fabra, 1911 [1908]), i el 1912, en la *Gramática de la lengua catalana*, explicava que aquesta obra adoptava com a *normal* la pronunciació del català de Barcelona, tot i que també s'hi consignaven les pronúncies «dialectales o no barcelonesas de alguna importancia» (Fabra, 1912, p. VII). De fet, un dels camps en què la proposta codificadora va trobar més resistència fou precisament aquest: el protagonisme de la ciutat de Barcelona, que Fabra sentia com a necessari, en la configuració de la llengua literària.

Els reductes més contraris a la reforma atacaren la ciutat com a model de llengua corromput i rebutjable, per exemple Ramon Miquel i Planas i Jaume Collell, qui retreia a l'IEC el fet d'invocar la metròpoli, Barcelona, com a base per a la configuració de l'ortografia moderna (Requesens, 1994, p. 127), tal com havia fet Pere Coromines en el prefaci de les *Normes ortogràfiques* (Coromines, 1972 [1913], p. 1590). En concret, Collell opinava que rere la unificació ortogràfica s'amagava la voluntat d'unificar el català fins a fer-ne desaparèixer les varietats dialectals. Collell veia en la unitat propugnada per l'IEC i Fabra un nou ordre lingüístic que imposava una distinció entre llengua i dialecte contrària a un ordre antic en el qual els diferents parlars restaven en una relació d'igualtat entre si (Requesens, 1994, p. 124).

El discurs de Fabra entorn de la llengua comuna, la seva uniformitat legitimada diacrònicament i sincrònicament, va assolir un punt culminant amb l'aparició del volum *El català literari* (1932) en el moment en què s'aprovà l'Estatut autonòmic de Catalunya i es publicà el *Diccionari general de la llengua catalana* (Lamuela i Murgades, 1984, p. 69). De la mateixa manera que l'any 1911, en els moments previs a l'inici de la política lingüística de la Mancomunitat, Fabra va aplegar en el volum *Qüestions de gramática catalana* els seus treballs gramaticals, proporcionant així una idea clara dels problemes que calia resoldre i dels prejudicis que calia desterrar, l'any 1932 va reunir els seus pensaments dispersos sobre la llengua literària en un llibre que projectava en el present i en el futur la tasca dels anys anteriors: una nova institució lingüística que ressorgia al mateix temps que l'autogovern.

La reiteració del discurs entorn de la llengua comuna també és perceptible en dos textos més d'aquesta època. El primer és el discurs dels Jocs Florals de 1934,

en què Fabra va descriure el català medieval com l'ideal que calia realitzar en la Catalunya moderna: «els nostres escriptors medievals», afirmava, «havien format una llengua escrita única», i era necessari que la llengua literària moderna fos «digna successora de la nostra gloriosa llengua medieval» (Fabra, 1984 [1934], p. 199). L'altre text, també de 1934, és «Desviacions en els conceptes de llengua i pàtria» (Fabra [*et al.*], 1984 [1934], p. 286-287). L'escrit en qüestió, un manifest que Fabra va signar —i probablement va contribuir a redactar— juntament amb altres intel·lectuals, se centra en l'occitanisme com a doctrina segons la qual es parla una sola llengua al territori que va des del sud de França fins al sud del País Valencià, cosa que podia donar peu a defensar l'existència, en igualtat de condicions, d'una llengua catalana, valenciana, mallorquina, etc. En un moment en què el català estava destinat a assolir la màxima difusió social, el discurs paral·lel de l'occitanisme es presentava com un desafiament a la tradició de la llengua comuna que Fabra havia anat construint. Així doncs, el Mestre va insistir, altre cop, en la caracterització del català literari com a varietat amb prestigi i superioritat respecte dels dialectes, i en la seva relació d'igualtat respecte d'altres llengües neol·latines que, al seu torn, havien desenvolupat varietats literàries.

Amb aquestes breus notes només hem volgut destacar el fet que l'obra de Fabra com a planificador lingüístic no es va reduir a establir com calia parlar i escriure en català, o en quins àmbits d'ús calia introduir el català. També era necessari planificar allò que els catalans havien de saber sobre la seva llengua i de quina manera havien de percebre la realitat lingüística pròpia. En aquest context, la llengua literària i comuna era descrita no com una innovació, sinó com una tradició restituïda que, inevitablement, conduiria altres varietats envers un estatus d'inferioritat social i que tindria en el parlar de la ciutat un punt de referència necessari per a la seva configuració. Es tracta, al cap i a la fi, d'una situació que retrobem a totes les llengües nacionals del continent europeu i a la qual el català també aspirava. Aquest era, si més no, un dels propòsits de Fabra.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARACIL, Lluís V. (1983). «L'estandardització del català modern en justícia a Josep Calveras». A: *Dir la realitat*. Barcelona: Països Catalans, p. 75-126.
- CALVERAS, Josep (1925). *La reconstrucció del llenguatge literari català: estudi d'orientació*. Barcelona: Biblioteca Balmes.
- COROMINES, Pere (1972 [1913]). «Preàmbul de les Normes Ortogràfiques». A: *Obres completes*. Barcelona: Selecta, p. 1589-1591.
- FABRA, Pompeu (1891). *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona: Est. y Llib. l'Avenç de Massó y Casas.
- (1907). «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 1, p. 352-369.

- FABRA, Pompeu (1911 [1908]). «El diftong francès “oi”». A: *Qüestions de gramàtica catalana*. Barcelona: L'Avenç, p. 120-121.
- (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1932 [1918]). «Filòlegs i poetes». A: *El català literari*. Barcelona: Barcino, p. 69-76.
- (1983). *Converses filològiques*. Vol. I. Ed. a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA.
- (1984 [1919]). «Els dialectes catalans i la llengua literària». A: LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 184-185.
- (1984 [1929]). «L'obra de redreçament del català literari». A: LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 195-196.
- (1984 [1934]). «Discurs del President». A: LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 199-206.
- FABRA, Pompeu [et al.] (1984 [1934]). «Desviacions en el concepte de llengua i de pàtria». A: LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 286-287.
- JOSEPH, John E. (1987). *Eloquence and power: The rise of language standards and standard languages*. Londres: Frances Pinter Pub.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- MURGADES, Josep (1996). «Fabra, entre la contestació i la institucionalització». A: ARGENTER, Joan A. [ed.]. *Simposi Pompeu Fabra*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 31-57.
- REQUESENS, Joan [ed.] (1994). *Jaume Collell i la llengua catalana: selecció de textos*. Vic: Eumo; Girona: Universitat de Girona.
- SCHLIEBEN-LANGE, Brigitte (1983). *Traditionen des Sprechens. Elemente einer pragmatischen Sprachgeschichtsschreibung*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer.
- (1987). «Das Französische: Sprache der Uniformität». *Zeitschrift für Germanistik*, vol. 1, p. 26-38.
- (1996). *Idéologie, révolution et uniformité de la langue*. Lieja: Mardaga.